

СРПСКИ НАЧИН ПЕВАЊА КРОЗ ВЕКОВЕ

Снежана Д. Самарџија, *Биџије и име српско – из историје бележења и тумачења епике: I Српски начин; II Јуначка времена; III Тумачење епике*, Албатрос Плус, Београд 2025

Снежана Самарџија насловом тротомне књиге: *Биџије и име српско* (поднаслов „Из историје бележења и тумачења епике”) – утемељујући истраживања у поменутом Вуковом цитату – имплицира тезу о свеприсутности српске културе у усменој поезији Срба која је чувана и преносена вековима. И сваки од три тома обухваћен је посебним насловом: „I Српски начин”, „II Јуначка времена”, „III Тумачење епике”.

У првој књизи („I Српски начин”), која је предмет овог текста, Снежана Самарџија детаљно прати хронологију трагова могућег постојања песме код Словена и Срба, од најстаријих до постмодерних времена, до тзв. постфолклорних извођења.

Пратећи могуће трагове певања од првих помена, С. Самарџија следи природу и динамику живота усмене поезије у оквирима средњовековне књижевности, затим марkira узгредне или намерно сачињене записе учених појединаца, све до публикувања усменог песништва у различитим збиркама, увек имајући у виду „српски начин” певања и исказивања идеја и мисли песмом.

У првом делу књиге ауторка се фокусира на помене странаца (Улфила, Прокопије, Теофилакт Симоката), који су од 4. до 10. века описивали Словене, код којих препознају трагове постојања песме. Следећи резултате истраживања својих претходника, С. Самарџија описује белешке Црнорисца Храбра, презвитера Козме и Константина Порфирогенита (10. век), чија дела потврђују постојање прастаре песме код Словена и Срба. У *Лейопису Поја Дукљанина* (12. век), такође идући траговима ранијих истраживача, С. Самарџија препознаје присуство интернационалних мотива и аналогоне фолклорне традиције код Срба, на чему и у наставку утемељује своја истраживања.

Скрећући даље пажњу на увиде својих претходника, ауторка показује како се дела старе српске житијне књижевности међусобно преплићу

с познатим фолклорним мотивима. Затим показује и како се та дела, која описују животе светаца, везују за фолклорно-историјске прототипове (Немањићи, Лазар), наслућујући обресе српске културне историје у мотивима песама и прича.

Вековну утемељеност усмене песничке традиције међу Србима Снежана Самарџија затим потврђује кратким увидом у лепезу оформљених усмених поетских жанрова, приказаних и у често цитираном делу Јурија Шишгорића *О смјештају Илирије и трага Шибеника* (1487).

Етичку и поетичку димензију поменутих песама, затим (1497), илуструје избрушени запис тзв. „Смедеревске бугарштице”. Ову драгоцену песму, која је до данас такође била предмет многих истраживања, изводили су неки Словени (вероватно избеглице из окупираних српских земаља), у колу, у италијанском граду Ђоја дел Коле (поводом свечаности крунисања напуљске краљице). А стихове је, на српском језику који није познавао, забележио и уткао их у свој спев италијански песник Рођери де Пачијенца (док заслуга за дешифровање текста, у наше време, припада Мирославу Пантићу). С. Самарџија у песми препознаје елементе обликовања усменог наратива – хроничарски модел стилизације и композициону схему с типичним херојским мотивима, моделовање песничке структуре кроз дијалог – присутне у доцнијим записима поезије на које се посебно осврће.

Пратећи даље трагове српске усмене традиције, С. Самарџија се обраћа *Јаничаревим усљоменама* (1497–1501) Константина Михајловића из Островице, у чијем делу уочава прототипове косовске епике иначе у континуитету присутне у српском фолклору.

Остајући у оквирима 16. века (наравно и даље се ослањајући на своје претходнике), ауторка скреће пажњу на ренесансне песнике, Петра Зоранића и Ханибала Луџића, који су такође сведочили о свом односу према нашем усменом песништву. Ауторка помиње стране путописце (Бенедикта Курипешића, Стефана Герлаха, Бузбека) чија су бележења такође значајна за историју српске културе и фолклорне традиције. Она описује сусрете поменутих радозналаца са савременом традицијом причања о Милошу Кобиловићу.

Пратећи хронологију помена певања о Марку Краљевићу, Снежана Самарџија се осврће на познато писмо сплитског кнеза млетачкој сињорији (1547), у којем се говори о слепом војнику који је на тргу певао о највећем јунаку наше епике. И Шибенчанин Антун Вранчић (1553), како је познато из раније литературе, помиње Марка Краљевића.

О епском Марку у свом времену, затим, сведочи Хваранин Петар Хекторовић, првим записом једне песме развијене наративне структуре (чувена бугаршtica „Марко Краљевић и брат му Андријаш”), с универзално распрострањеном темом братоубиства (запис из 1565). У ту песму С. Самарџија, изнова пропитујући решења својих претходника, дописује

результате сопствених аналитичких увида. Мноштво устаљених поступака прастаре митске и епске провенијенције, које у песми евидентира, ауторка пропушта кроз мрежу психолошки заснованих мотивација, увезујући их у вертикалу српског усменог певања. Ауторка слично поступа детаљно анализирајући и другу Хекторовићеву бугарштицу (до сада мање испитивану песму), о Радосаву Сиверинцу и Влатку Удинском, такође инсистирајући на међусобној повезаности веровања, тема и психолошких мотивација утканих у српску песничку традицију у песме доцније забележене, чијом се садржином и стилско-изражајним средствима ауторка књиге постојано бави. Све то је и био повод да својој тротомној књизи, пажљиво бирајући чувени Вуков цитат, да наслов „Битије и име српско”, имплицирајући тиме намеру да напише књигу у којој се бави целином српског усменог певања у времену и простору.

Важан за сагледавање токова традиције и њених песничких домета (како С. Самарџија показује) је и Хекторовићев исказ о начину извођења песама: „да српским начином мој друже примили”. Српски начин потврђен је, затим, у драгоценим белешкама Себастијана Тинодија (1554) и Јураја Крижанића (1665), који препознаје и одређује начин таквог певања. Аналогно певање „сербским гласом уз гусле” (Вук Караџић) за С. Самарџију (с правом) представља повезујућу нит наше усмене поезије кроз векове, што је и експлицирано насловом њене прве књиге.

Јурај Крижанић се позива и на песме певане у славу Марка Краљевића, Новака Дебелака, Милоша Кобиловића, чија имена истичу постојаност и разноликост песничке традиције у даљој и ближој прошлости код нас.

Континуитет трајања усменог предања и јуначке поезије до Вуковог доба евидентиран је у књизи Снежане Самарџије и у историји Мавра Орбина, његовом *Краљевсѣву Словена* (1601), у којем ауторка препознаје присуство народних веровања и представа, ситуација и мотива везаних за догађаје и јунаке оба косовска боја (кнежева клетва, кнежева вечера, издаја великаша, убиство владара). Истичући присуство мотива убиства владара (цара Уроша) у летописној и житијној литератури, Троношком родослову, код Јована Рајића с краја 18. века, ауторка даље потврђује повезаност усменог и писаног начина изражавања, те континуитет живота српске усмене поезије у времену и простору. Сродни мотиви уткани су, показано је у овој књизи, и у књижевне обраде Андрије Змајевића, Павла Ритера Витезовића, Томаса Гофа, Качића..., код којих С. Самарџија препознаје процес обликовања „усмене народне хронике”, којом, како сматра, њихово присуство постаје сведок „епске ренесансе српског народа” тога доба.

Поменутом корпусу у временском следу припада и „Мајка Маргери́та”, инкорпорирана у Бараковићеву *Вилу Словинку* (1614), која је такође важно сведочанство живота српске традиције певања, чији су елементи

садржине и поетике у сегментима песме детаљно анализирани и у књизи се повезују с аналогним.

О континуитету трајања српске песничке традиције сведоче затим дела ренесансних и барокних песника. Снежана Самарција се превасходно обраћа Гундулићевом *Осману*, у којем се уметник обилато позива на косовске и покосовске јунаке и евоцира живот бугарштица. Никола Охмуђевић пак на маргинама истог дела (које је преписивао) оставља две бугарштице с темом смрти (краља Владислава и деспота Вука). Ауторка и у њима, као златну свуда присутну повезујућу нит, евидентира елементе косовске митеме, која се од времена самог догађаја провлачи кроз усмено певање код Срба. Детаљно анализирајући обе песме, ауторка у садржини, композицији и епским стилизацијама препознаје поступке различитих песама, бележених све до Вуковог доба. Јединствени ланац песничке традиције, како С. Самарција показује, наставља „Попјевка од Свилојевића”, песма с темом заробљавања и ослобађања јунака (Свилојевића), у оквиру које је посебна пажња посвећена митеми „три добра јунака”, чији се живот такође прати кроз време. Седамнаести век обележили су и важни помени српске епике, на које се ауторка књиге такође сумарно осврће.

Рукописни песнички зборници, који садрже народне песме (бугарштице и десетерачке), такође обележавају 18. век. Ауторка је овде фокусирана на жанровски и поетичко-стилски шаролик, а у литератури више пута истраживани *Дубровачки рукопис*, те рукописе из Пераста и Боке которске, у којима евидентира мноштво заједничких поступака и садржаја, фокусираних на познате јунаке и догађаје из српске историје који се јављају у континуитету од првих бележења, до времена записа класичних облика и садржаја. С. Самарција у овом делу књиге такође посвећује пажњу истраживачима истог сегмента наше традиције, посебно се фокусирајући на најзначајнијег међу њима, на Валтазара Богишића.

Следи исцрпан опис најзначајнијег песничког зборника с почетка 18. века (исписаног ћирилицом). Рукопис је пронађен у баварском градићу Ерлангену, према којем је и назван *Ерлангенски рукопис*. А детаљно га је испитао и за штампу приредио (1925) немачки слависта Герхард Геземан. У књизи Снежане Самарције се, на основи Геземанових истраживања и млађе обимне литературе о овој теми, испитују околности, време и место настанка зборника, могући певачи и дијалекталне особине песама, загонетни записивач и аутор сачуваног калиграфског преписа. У оквирима српске историје и културе ауторка испитује варирање размера и жанровску разноликост песама, њихову поетику и етику (односно према свету, теме, јунаке догађаје, стилизацију...). Кроз опсежан преглед лирских и лирско-епских песама, са селективним анализама, показује ауторка, песме Ерлангенског зборника такође представљају део општег фонда наше усмене поезије, која се у књизи непрестано прати у раним

бележењима и, како је показано, преноси се и варира све до Вуковог доба па и након њега.

И Качићево дело *Разговор ујодни народа словинскої* (1756), писано у маниру усмене поезије, представља везу која упућује на трајање и континуитет културног памћења нашег народа манифестованог кроз песму. Ту се говори о јунацима и догађајима познатим из раније традиције бележења епике, наслоњене на записе настале у 19. веку, што ауторка потврђује додатним експликацијама у опонашању усмених модела и стилизација код Качића. За разлику од Качића, Антун Матија Рељковић (старином Србин) је у свом поучном делу *Сайир илићи дивји човик* (1762), записао праву народну песму о неслози браће Јакшића (узрокованог опадањем жене једног од њих), чије је певање у свом времену посведочио Вук Караџић, што даље указује на јединствену традицију српског усменог певања у времену и простору од памтивека.

Упркос томе што је много писао о песмама „Морлака”, њиховом тужном начину певања уз гусле (које су помињали и његови претходници), природњак и опат Алберто Фортис је, у свом *Путовању по Далмацији* (1774), написаном на италијанском језику, коначно, приложио само јединствени запис песме, „Жалосне пјесанце племените Асан-Агинице”. Песма је, међутим, због своје чудесне лепоте постала предметом интересовања многих истраживача и има дугу историју рецепције, све до наших дана, чему ауторка ове књиге посвећује пажњу у наставку.

Осамнаести век с Хердером, Гетеом, браћом Грим... представља време интензивног занимања за истраживање народног живота уопште и одговарајуће поезије као њеног значајног сегмента. Зато није необично што је дух тога времена изнедрио Копитара и Вука и њихову плодотворну сарадњу, која је, између осталог, резултирала непроцењивом збирком српских народних песама коју Снежана Самарција, због њене комплексности, само сумарно представља у наставку књиге.

Схватајући важност Вуковог подухвата за разумевање српске културе, у њеном дугом континуитету и трајању, рад на сакупљању и проучавању песничке грађе (вековима чуване и преношене усменим путем) наставили су, како ауторка каже, сакупљачи заљубљеници, писци и научници, појединци и научне институције... У резултату је сакупљено немерено благо које је данас углавном скривено од незаинтересованих очију савременика. Оно ипак наставља да живи по штампаним збиркама и рукописима (у новије време и у дигиталној форми), чекајући научнике који ће изнова откривати њихов значај и смисао.

У књизи Снежане Самарције на крају се налази посебан осврт на књиге Симе Милутиновића, Његоша и Богољуба Петрановића. Представљене збирке у освит модерног доба, нарочито последња, наговештавају измењени однос чувара и преносиоца народне песме према сопственој традицији.

Данашње ново гуслање и певање пак, којем се ауторка обраћа на крају књиге, представља урушавање чудесне грађевине класичног певања и оглашава његово ишчезавање. Новом певању припада оно што се данас погрешно назива постфолклором, и од класичног се разликује до непрепознавања. Оно је по свему пример урушавања вековних вредности, етичких, језичких и песничких. И оно припада другачијем поимању света чије су вредности измакнуте из колективног бића народа.

Ти тзв. постфолклорни облици, које ауторка помиње на крају књиге, по својој природи не припадају овој књизи. Зато их треба раздвојити и истраживати одвојено од класичних облика фолклора (да их не би контаминирали). Могуће је, међутим, да их ауторка, која се фокусира на јединствени „српски начин” певања кроз векове, уноси у своју причу како би показала њихову различитост, те да их на крају, како би показала разлике, намерно сучељава са „златним веком наше (усмене) књижевности”. И то би онда био њен скривени алиби.

Проф. др Зоја С. КАРАНОВИЋ

Професор Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду у пензији
zojakaranovic0@gmail.com

ПОБЕДА ВРЛИНЕ ЖИВОТ И ДЕЛО ДАРКА ТАНАСКОВИЋА

Милош Јевтић, *Хоризонти смисла: разговори са Дарком Танасковићем*,
Народно дело – Архив Војводине, Нови Сад 2025

Дијалогска књига *Хоризонти смисла* Милоша Јевтића, као и друга Јевтићева издања у форми интервјуа, доноси вишеструке добробити за српску културу у најширем смислу. Основни ниво вредности оваквих књига свакако лежи у чињеници да се читалац на темељан и исцрпан начин може јасније упознати са значајним личностима српског друштвеног простора, те може боље разумети друштвени ангажман датих личности. У складу с тим, читалац може и кориговати нека своја већ формирана мишљења на одређене теме, а самим тим и обогатити своје знање и поимање друштвеног поретка, па и света. А таква могућност доводи нас до наредног вредносног слоја Јевтићевих књига – он се креће изнад основног, логичког и чињеничког нивоа и тиче се духовне категорије читалачког простора.

Када је реч о *нагнутој* читалачког простора, књига *Хоризонти смисла* илустративно испуњава једну од својих примарних улога, а то је неговање комуникације, да би потом, у складу са тим задатком, дала